

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש פרשת ניצבים-וילך

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל pnineeh@gmail.com

פרשת נצבים

טו **אתם נצבים**. צריך לדעת כוונת מאמר זה, עוד למה הוצרך לפרט **ראשיכם** וגו' **טפכם** וגו' ולא הספיק לומר בדרך כלל כלכם. עוד צריך לדעת טעם הברית הזו הלא בסמוך אמר אלה דברי הברית, ואם רצה לכלול גם האמור בפרשה זו בכלל הברית היה לו להקדים הדברים ויאמר על הכל אלה דברי הברית:

ונראה כי כוונת משה בברית זה הוא להכניסם בערבות זה על זה כדי שישתדל כל אחד בעד חברו לבל יעבור פי ה' ויהיו נתפסים זה בעד זה, והעד הנאמן מה שגמר אומר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו וגו' הרי שעל הערבות מדבר הכתוב, ואין זה הברית שאמר בסוף פרשת תבא כי אותן ברית הוא על עצמן, וזה שיתחייב כל אחד על אחיהו העברי כפי היכולת שביד כל אחד:

ומעתה באנו להבין מאמר **אתם נצבים** שהכוונה הוא על דרך אומרו (רות ב') הנצב על הקוצרים ל' מינוי, ואומרו **כלכם** פירוש כולם יש עליהם עול זה כל א' לפי מה שהוא על דרך אומרם ז"ל במסכת שבת (נ"ד): כל מי שיש בידו למחות בכל העולם נתפם על כל וכו' וכל מי שיש בידו למחות באנשי עירו נתפם על אנשי עירו, וכל מי שיש בידו למחות בבני ביתו נתפס על וכו', והוא מה שפרט הכל כאן ואמר **ראשיכם** וגו' שכל אחד יתחייב כפי מה שיש בידו, ראשיכם הם הגדולים שבכולן שיכולין למחות בכל ישראל אלו יתחייבו על הכל, שבטיכם כל שבט ושבט יתחייב על שבטו, **זקניכם ושוטריכם** כל זקן יתחייב על משפחתו, **כל איש ישראל** הם ההמון כל אחד יתחייב על בני ביתו, לזה הפסיק הכתוב כאן וסדר **טפכם** וגו' בפני עצמם כי אלו אחרים נתפסים עליהם שהם הרשומים בפסוק שלפניו כל אחד כפי מה שהוא, ואין הם נתפסים על אחרים, שהטף אינם בני דעה, והנשים כמו כן, הגרים גם כן אין להם להשתרר על ישראל, וכמו שדרשו ז"ל (יבמות מ"ה): בפסוק (לעיל י"ז ט"ו) שום תשים עליך וגו' כל משימות שאתה שם עליך לא יהיה אלא מקרב אחיך ולא גרים, אבל ישראל חייבין עליהם כאומרם ז"ל (נדה י"ג) קשים גרים לישראל כספחת ופירשוהו לפי שאינם מלמדים אותם ככל הצורך, הא למדת שנתפסים עליהם:

עוד רמז באומרו **אתם נצבים** וגו' לפני ה' לפי שכל שהוא מרוחק מהקדושה קומתו נמוכה וראשו שפלה (ב"ר פ"ב ו'), לזה אמר כי להיות לפני ה' נצבו ונשאו ראשם:

יא **לעברך בברית וגו' ובאלתו**. טעם אומרו **ובאלתו** ולא הספיק בברית, יתבאר בהעיר עוד למה מעיקרא הוצרך לברית ולא הספיק גזירת מלך במורא העונשים הכתובים בתורה. אכן טעם הדבר הוא לפי שתבא הסברא לאדם לומר שיעבור עבירה אחת והוא שימרוד בעיקר ויענש עונש א' על עבירה אחת, ויותר נכון הוא לו מהיות מודה בה' ובתורתו ויתחייב על ל"ו כריתות וכמה מיתות ועונשים, אשר על כן נתחכם ה' והעבירים בברית לחייבם על כל פרט ופרט, וביאר השבועה שהוא על זה הדרך שנשבעין לקיים כל דבר ואם יעברו ויבטלו אחד מהם תבא עליו האלה הכתובה, והוא אומרו **בברית וגו' ובאלתו**, ומעתה הגם שיחשבו לכפור בעיקר לא יספיק להם עונש אחד על עון זה ויתחייבו על כל עון ועון ככל אלות הברית:

יב **למען הקים אותך וגו'**. פירוש טעם שאני מבקש להרבות בעונשים ובאלות הוא למען הקים אותך לו לעם ולא תכפרו בו כי תפחדו מעוצם האלות אשר תתחייבו שתכפרו באלהותו ובזה תתקיימו לעם ה':

עוד ירצה לתת טעם לברית הערבות, שלא יאמר אדם למה יעשה ה' כה לעבדיו להכביד עולם לחייבם במעשה הזולת, לזה אמר כי אלהים חשבה לטובה למען הקים אותך לו לעם פירוש שזולת זה יהיו ישראל חוזרים לאחוריהם היום יפשע אחד בקלה ולמחר בחמורה והיו נשמטים מעדת הקדושה מעט מעט עד שיפשע ישראל מהיות עם ה', ובמה שעשאם ערבים יתנו לב לעובר עבירה אחת קלה כבחמורה ויתקיימו לעם סגולה, הא למדת שכל מעשה ה' אינו אלא לטובתינו להקימונו:

יג **ולא אתכם לבדכם וגו' כי את אשר וגו'**. קשה למה הוצרך לומר ולא אתכם וגו' ולא הספיק באומרו את אשר ישנו וגו' שהם אותם שהיה מדבר עמהם ואת אשר וגו' ומובן הדבר שלא אתם לבדם הוא כורת וגו'. אכן כוונת הכתובים הוא שבא לחייבם לקבל עליהם הברית והאלה ועל זרעם הבאים אחריהם עד עולם, והוא אומרו **ולא אתכם לבדכם** פירוש לחייב אתכם לבד אני כורת אלא בין אותם שהם עמנו בין אותם וגו', ומעתה אם לא היה אומר אלא את אשר וגו' ואת אשר וגו' אנכי כורת לא היה נשמע אלא שה' מחייב גם הבאים אחריהם אבל אינו מחייב את אשר ישנו עומד שם על זרעם

אחריהם, ומאומרו לא אתכם לבדכם גילה כוונתו שבאלה עצמה שכורת עם העומדים שם מוסיף לחייבם על הדורות, ושיעור הכתוב הוא **לא אתכם לבדכם** אני מחייב על האמור אלא אף על דורות הבאים אחריכם, וזה לא היה נשמע אם לא היה אומר אלא את אשר וגו' ואת אשר וגו' אנכי כורת ברית, שהייתי אומר שהם דברי ה' על הבאים אחריהם לא שיתחייבו העומדים שם לקבל עליהם בעד הבנים:

טו) כי אתם ידעתם וגו'. צריך לדעת לאיזה דבר נותן הכתוב טעם כי אתם ידעתם, ורמב"ן ז"ל פירש שהוא טעם להאמור אחריו בסמוך פן יש בכם וגו', והוא קצת דוחק להקדים טעם למה שעתידי לומר אחרי כן, ואולי שדבר הכתוב בסדר זה להעיר דבר אחד, והוא כי לפי שהצריכם הכתוב להכנס לחייב עמהם גם הבאים אחריהם יאמר האומר ששורת הדין מנגדת הדבר שהרי אין חבין לאדם שלא בפניו ולא תועיל קבלה זו שיקבלו האבות על הבנים, לזה אמר **כי אתם ידעתם** וגומר **ותראו** וגו' פירוש ראייתם שאינם אלא שקץ ותועבה, ומעתה אינכם אלא זוכים להם לרחקם מתועבות הגוים ולבחור באלהים חיים ויכולין אתם לחייבם כמותכם, והוא מה שדקדק לקרותם שקוציהם וגלוליהם לומר שידעו והשכילו השפלתם ומאיסותם:

יז) פן יש בכם וגו' ללכת לעבוד וגו'. כאן הזהיר הכתוב על מחשבת עבודה זרה שמזהיר כאומרו פן על אשר לבבו פונה ללכת לעבוד וגו':

פן יש בכם וגו' שורש וגו'. צריך לדעת מה הוא השורש פרה ראש וגו', אם חוזר לאשר לבבו פונה וגו' האמור בסמוך לא היה לו לומר פן יש בכם פעם ב' אלא היה לו לומר על זה הדרך פן יש בכם איש וגו' שורש פרה ראש ולענה אשר לבבו וגו', עוד צריך לדעת כוונת הדברים עצמן של **שורש פרה** וגו' שנראה שאינו פרה ראש ולענה, אלא שורש עוד צריך לדעת ברכה זה שמתברך זה השורש פרה ראש בלבבו במה מתברך, עוד אומרו לאמר, עוד נתינת טעם זה שאומר כי בשרירות וגומר, ומה הוא אומרו למען וגומר:

אן כוונת הכתוב הוא לבל יחשוב אדם בדעתו להקל מעליו עול העונש ויסבור בדעתו שאינו עושה עול בזה אלא משתדל בשכלו לבל יתחייב בכל הקללות ולעולם אינו חושב בדעתו לעבור פי ה' גדולה וקטנה, וכנגד זה אמר הכתוב **פן יש בכם שורש פרה ראש ולענה** פירוש שעתה אינו אלא שורש, ומודיע שממנו יפרה ראש ולענה כאשר אבאר, ופירש הכתוב מה הוא השורש ואמר והיה בשמעו את דברי האלה, אמר **והיה** לשון שמחה כי ישמח בשמעו שהדבר חיובו הוא מצד האלה שזה יגיד שזולת האלה לא יתחייב, **והתברך בלבבו** יבטח שלא תבא עליו הקללה בסיבת לבבו על זה הדרך, **לאמר** פירוש יאמר שלום יהיה לי כי בשרירות וגו' פירוש הגם שישביעם משה ויענה אמן הוא יבטלנו בלבבו, והעיקר בשבועה הוא הלב, וכדברי ר' עקיבא שאמר (שבועות כ"ו) האדם בשבועה שצריך שיהיה לבו ופיו שוים, וכל שמבטל בלבבו הגם שמוציא בשפתיו אין אנו הולכים אלא אחר מחשבת הלב, והוא אומרו **כי בשרירות לבי אלך** כי העיקר שתלוי בו ענין השבועה הוא הלב ולזה כינה לו השרירה, ובמה שלא יקבל השבועה בלבבו לא יתחייב כל העונש האמור בין על עצמו לא יתחייב אלא עונש עבירה אחת כמו שכתבנו, בין הבנים בניו לא יחייבם בכח שבועתו, בין בענין הערבות על הזולת, והוא אומרו **למען ספות הרוה את הצמאה** פירוש ספות ל' כריתה, ופירוש רוה הוא כינוי לריבוי, וצמאה הוא כינוי למועט, והכוונה שמתחכם לכרות ריבוי העונש לעשותו מועט במה שמבטל בלבבו השבועה:

ודבר זה קראו משה שורש, שממנו יפרה ראש ולענה, הטעם כי כלום עיקר טעם השבועה הוא, כדי שבזה יתחזק נגד המחטיא, כדרך אומרו (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקיימה, וכמעשה בועז שנשבע ליצרו (במדב"ר טו טז). ולזה אדם שחושב מחשבה זו הוא פיתוי בחינת הרע, שמשריש בו שורש רע, כדי שאחר כן יהיה נקל להשריש במעיו שורש רשע להתעיב מעשיו, ויאמר אליו כלום הדבר תלוי אלא בשבועה, אתה לא נשבעת, קום עשה לך אלהים ועשה אשר תתאו עשות:

וקרא למעשה הרע ראש ולענה, לצד שהעבירות טעמם ראש ולענה, והוא סוד טיפה מרה שבחרב מלאך המות (ע"ז כ:), שתתהוו מעבירות האדם, בסוד תיסרך רעתך (ירמיה ב יט), ולהיפך במעשה הטוב בסוד טעמו וראו כי טוב ה' (תהלים לד ט):

וייחד הכתוב עונש לזה יתר על המקבלים הברית, ואמר לא יאבה וגו', פירוש הגם שה' מדתו היא למחול ולסלוח לעונות עמו ישראל כשמחלין פניו כידוע, זה האיש לא יאבה ה', אמר לשון זה לא יאבה, נתכוין לומר שה' היפוך בו רצונו שסולח ולא יאבה לסלוח. והיוצא מדבר זה כשלא יאבה ה' סלוח לו,

הוא כי אז יעשן אף ה', אומרו אז, פירוש כשיחטא אחר כך שפרה ראש ולענה אז במקום שחשב להקל עונשו, ונהפוך הוא שיעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה:

ונמצא כי מלבד שלא הרויח כלום במחשבתו הרעה שהרי כל הרעה תבואנו, עוד לו שתרויץ בו כל האלה, מה שלא יהיה לו כן אם יקבל השבועה עתה, שהגם שיתחייב בה בבוא עליו הרע ויקרא אל ה' יסלח לו, ולא תרויץ בו כל האלה, כיון שעשה מה שעליו וקבל האלה עתה, אלא שהתנצח מיצרו ירחמהו עושהו, מה שאין כן אדם הבליעל שיבטל השבועה עתה בלבו שהוא מקשה עצמו לדעת וגורם רעה לעצמו:

והנה הגם שאמר הכתוב באיש ההוא, הוא הדין משפחה, או שבט, וכמו שגילה הכתוב לבסוף כאומרו (פסוק כא) ואמר הדור האחרון וגו' וראו את מכות הארץ ההיא וגו', הרי כי לא לאיש אחד ייחד עונש האמור, אלא גם לרבים אשר יזמו ככה:

ואומרו ומחה ה' את שמו מתחת השמים. דע כי שורש נשמות עם בני ישראל יסודתם בהררי קודש תחת השמים, בסוד השמים כסאי (ישעיה סו א), והנשמות הם חצובות מתחת כסא כבודו יתברך, והבן:

וכבר ידעת סוד השם כי הוא הנשמה, וכמו שהארכנו במקומות אחרים, ואמר הכתוב על המשתרר בלבבו ומחה ה' את שמו, שהיא נשמתו, משורשה, שהוא תחת השמים, וזו היא כריתות הנפש משרשה:

כ ואומרו **והבדילו ה' לרעה.** קשה אחר שמחה ה' את שמו מה מקום להבדלה. אכן לפי מה שקדם לנו כי כל נשמות עם בני ישראל שורש אחד להם כאומרו (ישעיה ס כב) נצר מטעי, וכמו שרמזו רבותינו ז"ל (ויק"ר ד ו) בפסוק (כל הנפש הבאה לבית יעקב וגו') [ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש] (שמות א ה) שהגם שהם שבעים קראם נפש, לצד בחינת השורש:

לזה כשאמר הכתוב ומחה ה' את שמו, ביאר הכתוב שלא ישלוט עליו חלק הרע לאבדו לאיש המשתרר בלבו עד שיבדילו ה', ויגביל החלק שישלוט בו הרצועה רעה, כי הקליפה השולטת תקרא רעה, וכן היא מדת ה' כשנתן רשות למחבל מגביל לו מקום אשר ישלוט בו. וצא ולמד ממעשה רבא (תענית כד): כשהטריח לה' כביכול לעשות נס שצוה עליו אביו לבל יישן במקומו ושלטו המחבלים במטתו ולא חוץ ממנה והוא מטעם זה עצמו:

ואומרו מכל שבטי ישראל. לפי שהנפש מסתבכת עם כל השבטים, לזה יבדילהו מכולם לבל תגיע רעתו לזולתו:

או יאמר על זה הדרך והבדילו וגו', פירוש שאחר שימחה ה' את שמו שהיא נשמתו, יבדילו לרצועה הרעה, להומו ולאבדו בכוסות המרים אשר מוכנים לו, והוא אומרו ככל אלות וגו', לומר שהרעה שישלוט ה' עליו, היא רעה שכוללת כל האלות אשר נתחכם הוא להמלט ממנה:

כא **ואמר הדור וגו' וראו וגו'.** קשה למה הקדים האמירה לראיה, שעליה הם אומרים, שהיה לו לומר וראו הדור האחרון וגו' והנכרי וגו' ואמרו וגו', ומה גם שלא היה צריך לומר ואמר וגו' שהרי הוא אומר אחר כך ואמרו וגו'. עוד למה התחיל לדבר לשון יחיד וגמר אומר ואמרו לשון רבים, ואמרו כל הגוים:

ונראה שכוונת הכתוב הוא על זה הדרך, ואמר הדור האחרון שהם בניכם, והוצרך לפרט לפי שיש דורות מהאומות, ולא הוא בלבד אמר אלא גם הנכרי אשר יבא וגו', פירוש נכרי הסמוך וגם הבא מארץ רחוקה, וכאילו אמר ואשר יבא וגו' וראו פירוש הנכרים ההם קרוב ורחוק את מכות הארץ וגו':

ואמרו כל הגוים, גם הם נוסף על מאמר הדור האחרון בניכם וגו' על מה עשה וגו', והזכיר וראו בנכרים ולא בדור האחרון בניהם, לפי שאלו מצויים הם במחוז ישראל ורואים הנעשה, ולא הוצרך לומר בו וראו, ואמרו כל הגוים, יודיע הכתוב כי הרואים יגידו לכל את אשר הפליא ה' עשות בעיר ההיא:

וכל מאמר זה הוא כנגד חלוקה ראשונה שהזכיר הכתוב פן יש בכם איש וגו' או משפחה או שבט וגו' ללכת לעבוד וגו', לפי שהקללות שיחד עד עתה היו כנגד חלוקה ב' בעל שורש פורה ראש ולענה וכבר מחה את שמו מתחת השמים, ומכאן הוא מתחיל עונש הראשון וראו את מכות וגו':

ואמרו על אשר עזבו וגו', וילכו ויעבדו וגו'. כרשום בתחילת המאמר ללכת לעבוד, ולזה לא אמר ומחה ה' את שמם אלא שממון ארצם ולהגלותם מעל אדמתם וישליכם אל ארץ אחרת וגו':

{כח} הנסתרת וגו' והנגלת. פירוש היא תשובת ישראל למשה, שהנסתרות לא יתחייבו בהם, אבל הנגלות קיימו וקבלו עליהם הערבות. ואמרו ולבנינו עד עולם, כאן קבלו עליהם ועל זרעם אחריהם כמו שהתנה משה בפסוק (יג) ולא אתכם וגו' כמו שפירשנו:

דברים פרק-ל

{א} והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר כל הדברים האלה, ולא הספיק באמרו כי יבואו עליך הברכה והקללה אשר נתתי לפניך:

ואולי שיכוין על דרך אומרם ז"ל במסכת ברכות (נד.) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, והעמידוהו בגמרא (שם ס:) לקבל הרעה בשמחה כדרך ששמח על הטובה:

והוא אמרו והיה שהוא לשון שמחה (ב"ד מב ג), כי יבואו עליך כל הדברים תקבלם בשמחה, בהשואה יחד הברכה והקללה, ואם היה אומר כי יבואו עליך הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, היה נשמע הכתוב על זה הדרך, והיה שהוא השמחה כי יבואו עליך הברכה, ותיבת והקללה נמשכת עם מאמר אשר נתתי לפניך שלאחריה, ולא הייתי יודע שחוזר מאמר והיה גם על הקללה:

עוד הציתי ואראה מה נעמה חיבת הקודש אשר חבב אלהינו אותנו, הלא תראה כי בזכרון הברכה הגיע אותה עלינו, ואמר כי יבואו עליך הברכה, ובזכרון הקללה אמר והקללה אשר נתתי לפניך ולא עליך, ולטעם זה אמר אשר נתתי לפניך, ולא הספיק במאמר כל הדברים האלה:

גם אם היה אומר כי יבואו עליך הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, הייתי מפרש מאמר אשר נתתי לפניך על שניהם, אבל מאמרו כל הדברים האלה גילה בזה יתור אשר נתתי לפניך, שבא להבדיל בין הברכה לקללה כמו שפירשתי, ולדרך זה אמרו כל הדברים האלה, חוזר אל הברכה האמורה בסמוך לה, ואל ירע בעיניך אמרו הדברים לשון רבים, והברכה לשון יחיד, כי הרבה דברים טובים נכללו בברכה:

הברכה והקללה. פירוש לא מיבעיא בעוד הטובה עליהם, אם הרשיעו וחזרו בתשובה שיהיו מרוצים אל ה', אלא אפילו אחר שנמאסו בעיני ה' ושלח בם חרון אפו והדיחם מעל פניו, ולצד הצרה אשר תסובבם חוזרים בתשובה, כאמרו והשבות וגו' בכל הגוים, אף על פי כן ישיב ה' שבותם:

ויש להעיר למה הוצרך לומר הברכה, כיון שדבר הסובב התשובה הוא מורא הקללה, לא היה לו לומר אלא כי יבא עליך הקללה. ונראה כי בא להעיר דבר שבו ישיב אל לבו לשוב בתשובה, והוא כי ישכיל בהטיבו מעשיו לפני ה' ברוך הוא הברכה אשר תסובבנו, ועת אשר יסור מני אורח החיים הקללה אשר תבואהו, ומזה ישכיל להשיב אל לבו, כי זולת מבחן הברכה שיהיה בה בעשות רצונו יתברך, לא יצדיק סיבת הקללה שהיא לצד עוזבו את ה':

והשבת אל לבבך. פירוש לצד שהרשעים לבבם טועה, לזה אמר והשבות אל לבבך שניהם הטועים בדרך לא טוב, ואמרו בכל הגוים וגו' פירוש בכח טענת היותו גולה ונידח בכל הגוים, ויאמר ללבו ראה מה גרמו מעשי הרעים וידע כי רע ומר עוזבו את ה', והוא אמרו והשבות אל לבבך בטענת כל הגוים אשר הדיחך ה' שמה, וכאילו אמר כאשר הדיחך ה' בכל הגוים:

וטעם שדיבר הכתוב בדרך זה, להיות שימצא המסית טענה לסתור הוכחת הגליות, באמרו כי הלא כמה וכמה מהאומות שיקרה להם כזה שיגלו מעל אדמתם, לזה אמר בכל הגוים, כי אין גלות כגלות ישראל אשר נתפזרו בארבע רוחות העולם, והוא אמרו בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה:

ב **ושבת עד ה' אלהיך**. אומרו ושבתי, ולא הספיק במה שאמר והשבות אל לבבך, לפי מה שפירשתי כי והשבות אל לבבך וגו' הוא טענת הנצחון ללבו הטועה, וזה לענין להכיר כי לא טוב עשה, והתשובה לפני ה' להטיב דרכיו הוא מאמר ושבתי עד:

ג **ושב ה' וגו'**. פירוש חלקי הקדושה שנשבו מצד מעשיך הרעים שקדמו, ישיבם ה' מהשבאי, זה כנגד גאולת שבית הנעלם, וכנגד שבית הנגלה אמר ושב וגו':

ו **ומל ה' אלהיך וגו'**. יש להעיר אחר שאמר למעלה ושבתי עד ה' ושמעת בקולו, מה מקום לומר עוד ומל ה'. עוד רואני שאומר עוד אחר כך ואתה תשוב וגו', שנראה שמה שקדם עדיין לא הגיע לתשובה, וזה אינו, כי אחר שמל לבו לאהבה את ה' בכל לבו ובכל נפשו, אין לך תשובה גדולה מזו:

אכן לפי מה שפירשתי בפרשת כי תבא (לעיל כח טו) בין בענין הברכות בין בענין הקללות שיש שלשה דברים כלליות במצות ה', א' היא עסק התורה, שנית שמירת מצות לא תעשה, שלישית קיום מצות עשה:

לזה כשבא לומר תיקון התשובה סדר שלשתם, כנגד תשובת תלמוד תורה, אמר תשובה ראשונה ושבתי עד ה', וגמר אומר ושמעת בקולו שהוא תלמוד תורה, ולא הזכיר עמו דבר אחר, וזו היא התחלת התשובה שצריך השב עשות, ואמר כנגדה ושב ה' את שבותך ושב וקבצך וגו', כאומרם ז"ל (זוה"ק ח"ג ער.) שבזכות עסק התורה יהיו ישראל נגאלין. גם אמר על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את תורת (ירמיה ט יא יכ), לזה כשישבו לתלמוד תורה יקבצם ה' ויביאם אל הארץ אשר ירשו וגו':

וכנגד שמירת מצות לא תעשה אמר ומל ה' אלהיך את לבבך וגו', וידוע כי ערלת הלב הוא עשות רשע ואהבת הרשע, שלבו של אדם מחמדתו, וכנגדו אמר ומל וגו' לאהבה את ה', פירוש שתלביש האהבה אשר תיכן בך התוכן בריאתך בנעימות ידידות חיבת אלהיך, ויחד שכר לזה שיהפוך ה' כל הצרות מעלינו על שונאינו כאומרו ונתן וגו' על אויביך וגו':

וכנגד קיום מצות עשה, אמר ואתה תשוב וגו' ועשית את כל מצותיו הרי זה מצות עשה, ויחד להם שכר הקרבת התועלת כאומרו והותירך וגו' וישוב לשוש וגו':

א **כי המצוה וגו' אשר אנכי מצוך וגו'**. צריך לדעת אומרו היום. עוד אומרו לא נפלאת וגו' ולא רחוקה, הלא בכלל ההפלאה היא ההרחקה. עוד אומרו ולא מעבר לים וגו', בשלמא אומרו לא בשמים היא דרך נמנע מהשגה, כי מי יעלה השמימה, אבל מעבר לים הלא אניות יעברו ויקחוה, הגם שתהיה באי הים הרחוקים מאד:

ואולי שיכוין הכתוב לשני פרטי המניעה, א' מצד השגת ידיעת התורה עצמה, ושניה מצד קיום מצותיה. כנגד מניעת ידיעת התורה אמר לא נפלאת היא וגו', וחזר ופירש מה היא ההפלאה ואמר לא בשמים וגו', כנגד העדר השגתה אמר לא בשמים היא וגו' כאשר היתה בתחילה, שהרי משה עלה בשמים ולקחה לנו, והנה היא לפנינו:

וכנגד מניעת השגת קיום מצותיה אמר ולא רחוקה, וחזר ופירש מה הוא הריחוק, ואמר ולא מעבר לים היא לאמר וגו', פירוש כמו שאירע למשה שהגם שעלה שמים והוריד התורה נמנעו ממנו השגת קיום מצותיה התלויות בארץ, שהם כמה וכמה כמעט רובי תורה, מה שאין כן הם שהשיגו לעבור הים לבא אל הארץ לקיים מצוותיה:

והגם שאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו, כלל יחד מניעת השגתה עם מניעת קיום מצותיה, ולעולם עיקר הדבר שנתכוון אליו במעבר לים הוא על מניעת קיום מצותיה:

ודקדק לומר היום, פירוש בזמן שהיו סמוכים ליכנס בארץ שאז היה קרוב אליהם הדבר לעשות, וקרא לירדן ים לפי שנשפך לתוך ים המלח כאמור ביהושע (ג טז) והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו:

וַיֹּאמֶר העדתי בכם וגו'. פסוק זה מיותר שהרי אמר בסמוך ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'. עוד צריך לדעת למה שינה מסדר שאמר למעלה שעושה חלוקת הטוב בפני עצמו כאומר (פסוק טו) את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע, וכאן אמר החיים והמות וגו' הברכה והקללה. עוד צריך לדעת למה לא אמר אלא ובחרת בחיים, ולא אמר ואת הטוב:

ונראה בהעיר למה הפסיק במאמר נתתי לפניך בין מאמר החיים והמות, למאמר הברכה והקללה, שהיה לו להקדים ולומר נתתי לפניך החיים וגו', או אחר שיאמר והקללה יאמר נתתי לפניך:

אכן כוונת הכתוב היא להעיר, כי שני יעודים אחד טוב ואחד רע הם בעולם הזה. ולזה אמר בפסוק זה החיים והמות נתתי לפניך, פירוש שכר ועונש הנתונים לפניך, פירוש בעולם הזה, הם החיים והמות, אם יטיבו יחיו, ואם ירשיעו ימותו, אלו השנים הם לפניך בעולם הזה:

ויש שנים אחרים, והם הברכה והקללה, הם יעודים לעולם הבא, ואינם לפניו אלא לאחר מיתה, על דרך אומרו (לעיל כו ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, ולהיפך ארור הוא וגו', ואמרו רבותינו ז"ל (כ"מ קז). שמדבר על יציאתו מן העולם, ולזה הפסיק במאמר נתתי לפניך בין שני יעודים הראשונים לשנים האחרונים:

ולזה גמר אומר ובחרת בחיים, שהוא יעוד עולם הזה, כי יתקרב לב האדם ביותר למה שלפניו, כדרך אומרו (לעיל יא יג) והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם, הרי שלא הזכיר להטות לבב אנוש אלא בדברים הנגלים בעולם הזה:

כמו כן אמר כאן ובחרת בחיים, פירוש יתחייב הדבר אפילו כפי טבע הגשמי לבחור בחיים, והגם שבפסוק שלפני זה (פסוק טו) אמר ראה נתתי לפניך החיים והטוב יחד, שם נתכוון במאמר לפניך לבחור בהם, וכאן נתכוון במאמר לפניך לומר מה שלפניך, והעיר על זאת הכוונה במה שסדרה באמצע היעודים כמו שפירשתי, גם במה שגמר אומר ובחרת בחיים כמו שפירשתי:

וַיֹּאמֶר לאהבה את ה' וגו'. מאמר זה סמוך עם מה שלמעלה ממנו, שאמר למען תחיה אתה וזרעך, וגמר אומר לאהבה וגו', פירוש שטעם חפץ בחיים הוא לאהבה את ה' לשמוע בקולו וגו', ונתן טעם כי הוא חייר, כי מה לאדם חיים אם לא רצונו יתברך, שעשיית רצונו היא תסובב שידבק האדם בקונו, כאומר ולדבקה בו, וזה הוא עצמו החיים בעולם הזה ואורך ימים לעולם הבא, והוא אומר ואורך ימך:

ואמרו לשבת על וגו'. כאילו אמר ולשבת וגו', ודבר זה גם כן הוא מהשגת השלימות, כי ישיבת הארץ היא מצוה כוללת כל התורה, צא ולמד ממאמרם ז"ל (כתובות קיא.) שכל ההולך בה ארבע אמות יש לו חלק לעולם הבא שכולו חיים:

פרשת וילך

דברים פרק-לא

א וילך משה. צריך לדעת להיכן הלך, ויונתן תרגם שהלך למשכן בית אולפנא, והמפרשים אמרו (עיין רמב"ן ורבינו בחיי) שהלך ממחנה לוויה למחנה ישראל כאדם הנפטר מחבירו, והכתוב סתום הוא, ואין ממנו היכר לאחד מהדרכים. עוד צריך לדעת מי העיר את רוח משה לדעת שמלאו ימיו ושנותיו, והלא אמרו בגמרא (שבת ל.) שאין מודיעין לאדם ימיו ושנותיו, ומי הודיעו למשה:

ונראה לפרש על פי דבריהם ז"ל (זוה"ק ח"א ריח.) שאמרו כי ארבעים יום קודם הפטירה נשמת האדם הולכת ממנו, כאמרו (שה"ש ד ו) ונסו הצללים, ומבקרת מקום חנייתה במקום עליון, והצדיקים יכירו בדבר, וצא ולמד מרבי שמעון בר יוחאי שהכיר ברבי יצחק כאמור בספר הזוהר (שם):

ואמרו עוד כי השמות שיש לישראל הם שמות הנשמות. וכבר העירותי בזה בפירוש פסוק ושם רשעים ירקב (משלי י ז), וכאמר חז"ל שאמרו (זוהר חדש רות פד ע"ג) שאין הרשעים זוכרים את שמם. והטעם הוא כי הרשע אין לו נפש, וכמו שרמוז בפסוק ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה (משלי כג ב), הא למדת שהרשע אינו בעל נפש, כי נשבת היא ממנו, ולזה אין הרשעים מכירים את שמם, כי אינם בעלי נפש בעלת השם:

וכאן אמר וילך משה, פירוש רוח החיים שבו שתקרא משה, הלכה כסדר הרגיל למי שמגיע קצו, וכינה לנפשו לשון זכר, כי הוא סימן לגודל הנפש כשתהיה במדרגת זכר, והודיע הכתוב במה שאמר וידבר את וגו', שהרגיש בהליכתה והכיר שהגיע קצו ביום ההוא, כאמרו בן מאה וגו' אנכי היום, ואמרו ז"ל (סוטה יג:) היום מלאו ימי ושנותי:

ואם תאמר מנין ידע משה בדיוק יום המיתה. הלא אמרו ז"ל כי מיום שינוסו הצללים עד יום המיתה הם ארבעים יום, ומי יודע הדברים יותר ממשה, והשכיל וידע יום קצו, והכרה כזו מושגת היא לגדולי עולם, ועיין מה שכתבתי בפסוק ויקרבו ימי ישראל (בראשית מז ט):

וידבר את (כל) הדברים וגו'. אמרו את (כל) הדברים, להעיר שהגם שהגיע יום פטירתו כאמרו אנכי היום פירוש היום מלאו ימי וגו', אף על פי כן היה בו כח היכול דבר כל הדברים הנאמרים מכאן ועד סוף הספר, מה שאין כח בזולתו עשות כן, בין בכח הגופני בין בכח השכל:

ב לא אוכל עוד וגו'. לפי מה שפירשתי שהכיר בסילוק הנשמה הנקראת משה, אמר לא אוכל על דרך אומרם בספר הזוהר (ח"א ריז:) וז"ל כד נפקת נשמתא מבר נש באינון (ארבעין) [תלתין] יומין לית בר נש שליט בנשמתיה:

עוד נתכוון לומר להם טעם שהכיר שהיום מלאו ימיו ושנותיו, והגם שאמרנו הטעם מדרך הצדיקים להעלים השגתם, אשר ישיגו יותר על בני דורם, ולזה אמר להם טעם הכרתו בדבר משני טעמים. אחד, לא אוכל עוד לצאת ולבא שניטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע. שנית, שה' אמר אליו לא תעבור את הירדן הזה, מזה הכיר כי קרבו ימי הפקידה:

ולדרך זה וה' נתן טעם להם לכיוון היום, ויבינו בה על הזמן המזדמן לפניו, שיתיחס אליו זכרון של היום, כמו שפירשנו במקום אחר:

עוד נתכוין בסמיכות וה' אמר אלי למאמר לא אוכל וגו', להודיע נאמנות עבודתו לבורא ברוך הוא, שהגם שלא יוכל עוד לצאת ולבא, אם יאמר אליו ה' עבור את הירדן יהיה מתאזר ועומד ומשמש להכניסם לארץ, ולא היה נמנע מצד שלא היה יכול לצאת ולבא, אלא שה' אמר אליו לא תעבור וגו':

ג ה' אלהיך הוא וגו' הוא ישמיד וגו'. הוצרך לומר שני פעמים הוא ולא הספיק באחת. נתכוון לנחמם על פטירתו, ואשר יחסרו שני דברים גדולים וטובים, האחת, כי היה להם למגן לפני ה' לבלתי כלותם כמו שמצינו בעגל ובמרגלים, לולי משה בחירו. שנית, כי הוא אבד ושיבר שני מלכי האמורי סיחון ועוג, ומי יקום במקומו ללחום המלחמות הגדולות אשר הם מעותדים לפניהם:

לזה אמר כנגד מה שנוגע לה' אמר ה' אלהיך הוא עובר לפניך, על דרך אומרם (שמות יז ה) עבור לפני העם, פירוש כי הוא העובר על פשעכם ואליו תחזיקו הטוב ולא לי, כמו שכן מצינו שהוא העיר את רוח

משה להתפלל עליהם במעשה העגל, דכתיב (שם לב י) הניחה לי וגו', ואין בהעדר משה העדר העברת על פשע כי הוא יעבור לפניך:

וכנגד גבורת המלחמה אמר, כי לא כחו של משה הוא העושה חיל, אלא ה' הוא הלוחם, והוא אומר הוא ישמיד וגו', ולצד האמצעיות אמר יהושע הוא עובר לפניך:

ודקדק לומר הוא, יתבאר על דרך מה שאמר הנביא במלחמת העי כשנפל מישראל כשלשים וששה איש ונפל יהושע על פניו אמר אליו ה' קום לך למה זה אתה נופל על פניך (יהושע ז י), ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מד.) שאמר ה' אליו אתה גרמת, שלא יצאת עמהם, והוא מה שאמר משה הוא עובר, פירוש הדבר תלוי שיעבור הוא בעצמו לפניך ולא שלוחו:

[ז] **כי אתה תבוא.** ולא אמר תביא, כי ה' המביא אותם, כמו שאמר למעלה ה' אלהיך הוא העובר וגו' הוא ישמיד, אלא שהוא יבוא בראשם. והגם שאמרו ז"ל (שם ח.) בפסוק שאמר בסוף הפרשה (להלן פסוק כג) כי אתה תביא, שאמר הקדוש ברוך הוא דבר אחד לדור, לפי שמשמעות תבוא סובלת גם כן אחרים עמו, לזה רצה הקדוש ברוך הוא שיפרש דבריו, ולעולם כוונת משה היתה להעיר כי ה' הוא המביא, נמצאת אומר אמר תבוא לקבוע המעשה (בשם) [בה'] כי הוא המביא, ואמר תביא לשלול זולתו ממיין האנושי:

[ח] **וה' הוא ההולך לפניך וגו'.** ולא אמר אלהיך, כדרך שאמר לישראל (פסוק ג), לפי שאין מיחד שמו יתברך על הצדיק בחיים חיותו (תנחומא תולדות ז), אבל לכללות ישראל יתיחד שמו כאמרו (שמות כ ב) אנכי ה' אלהיך:

ואמרו הוא ההולך. ולא הספיק לומר וה' הולך לפניך, להעיר שלא יחשוב ביכולת המצוי בישראל (לשמור) [לשמוד] כי יכול יוכל לכל המלחמות המזומנות לפניו, כי לא ביכולתם תלוי הדבר, אלא בה' לבד הוא תלוי, והוא אומר הוא ההולך, ולא בשיתוף כח אחר:

הוא יהיה עמך. אומר הוא, להודיע כי מדריגה הגדולה שהיא כללות השכינה ההולכת לפני מחנה ישראל הדרגה זו תהיה עמו, והוא אומר הוא יהיה עמך, פירוש בחינה המוזכרת בסמוך:

[יב] **הקהל את העם וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו וגו'.** צריך לדעת למה כפל שני פעמים תיבת למען, ולא הספיק לומר למען ישמעו וילמדו, וכמו שאמר בפסוק שאחרי זה שאמר ישמעו ולמדו:

ונראה כי לפי שאמר הכתוב הקהל את העם האנשים והנשים והטף לקרות ספר תורה באזניהם, וכבר קדם לנו כי הנשים אינם בני תלמוד תורה, דכתיב (לעיל יא יט) ולמדתם אותם את בניכם, ודרשו ז"ל (קידושין כט:) ולא בנותיכם:

לזה חלק הכתוב שתי הדרגות במצוה זו, ואמר בתחילה חלוקה שהיא שוה באנשים ובנשים, והוא למען ישמעו, פירוש שישמעו מצות התורה שחייבין הם לעשות, ודבר זה שווים הם בו, שגם הנשים חייבין במצות לא תעשה ובמצות עשה שאין הזמן גרמא:

ואחר כך אמר חלוקה בפני עצמו כנגד האנשים לבד, והוא ולמען ילמדו שהוא תלמוד תורה, ולזה לא אמר למען ישמעו וילמדו, שאז היה נשמע ששניהם בעונש אחד:

שוב ראיתי מאמר חז"ל (חגיגה ג.) שאמרו ז"ל הנשים לשמוע והאנשים ללמוד, עד כאן. והם דברינו עצמם, ונתחכמו להקדים הנשים לאנשים כסדר שהקדים הכתוב, למען ישמעו, ואחר כך ולמען ילמדו, וכמו שכתבנו:

[יג] **ובניהם אשר וגו'.** חלוקה זו כנגד הטף שהזכיר בפסוק הקהל, אמר הטעם הגם שלא הגיעו עדיין ללמוד, אף על פי כן ישמעו ולמדו ליראה את השם, פירוש לחנכם ליראה את ה':

ולזה לא אמר כדרך שאמר בפסוק הקהל ילמדו ויראו, שהם שני דברים, אלא ולמדו ליראה, פירוש שבזה ילמדו יראת שמים. ואמרו כל הימים, כי כשהקטנים מתחנכים מתחילתם ליראה יתייסד בהם יראת ה' כל ימיהם:

ורבותינו ז"ל אמרו (שם) ז"ל והטף למה, ליתן שכר למביאייהם, עד כאן. ואולי שנתנים טעם לקטני קטנים שאינם מבינים דבר שגם הם נכללים בכלל הטף שאמר הכתוב, ומה שנתן הכתוב טעם ישמעו ולמדו, הוא לבניהן אשר יתחילו הבן:

[יד] הן קרבו ימיר וגו'. טעם אומרו הן, להצדיק מאמר משה שאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, ודרשו רז"ל (סוטה יג): היום מלאו ימי וכו', עד כאן. ובא דבר ה' אליו, ואמר הן כדברך קרבו ימיר. ואומרו קרבו ימיר ולא אמר קרב יומך, על דרך אומרו (בראשית מז כט) ויקרבו ימי וגו' ופירשנוהו שם:

עוד ירצה באומרו הן קרבו וגו' על זה הדרך, הנה הימים שלך קרבו אצלך, והימים הם חלקי הנשמה המתקרבים בסוד תוסף רוחם יגעון (תהלים קד כט), וכמו שפירשנו שם בפרשת ויחי, והודיעו כי טעם קרבת חלקי הנשמה הנקראים ימים הוא למות:

והתיצבו וגו'. כאן צוה שיתנהג יהושע בשררה לפני משה, והוא אומרו והתיצבו לשון מינוי ושררה שניהם בהשוואה, על דרך שפירשנו בפרשת אתם נצבים (לעיל כט ט). ואומרו ואצונו, לשון מלכות, על דרך אומרו (ש"א יג יד) (ויצונו) [ויצוהו] ה' לנגיד, וכן הוא אומר כי אתה תביא (פסוק כג), ודרשו ז"ל (סנהדרין ח. קח) [טול] מקל והך על קדקדם:

[טז] וקם העם הזה וגו'. קשה וכי קימה היא לו והלא ירידה והשפלה היא לו הזונה אחרי אלהי נכר. ואולי שיכוון לומר על דרך אומרו (להלן לב טו) וישמן ישורון ויבעט, והוא אומרו וקם העם, פירוש היתה לו קימה בעולם בירושת הארץ, ועושר וכבוד וישמן, ומזה יצא לו שיבעט זונה אחרי וגו'. וכן אמר בסמוך (פסוק יט) כתבו לכם את השירה הזאת וגו' כי אביאנו וגו' ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו', הרי שהקדים שבע ודשן לופנה, כמו כן במה שלפניו הקדים לומר וקם ואחר כך זונה:

עוד ירצה, כי לא הדור ההוא עצמו יזנה אחרי אלהי נכר, אלא הדור שיקום ממנו, וכן הוא אומר בספר שופטים (ב ח יב) וימת יהושע וגו', וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר וגו' ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' מאלהי העמים אשר סביבותיהם, והוא אומרו וקם וגו' זונה וגו' אשר הוא בא שמה בקרבו:

[יז] ועזבתים וגו' והסתרת פני וגו'. הכוונה כי אם יתן ה' דעתו לדעת הצרות אשר יבואו עליהם, יהמו רחמיו ויסלק חרון אפו, לזה הוא מודיע כי יסתיר פניו, ובזה ימצאוהו צרות רבות:

ואומרו ואמר ביום וגו'. פירוש שישערו בדעתם לרוב הצרה שרואין שאין זה אלא לצד הסתרת פני מהם, והוא אומרו הלא, פירוש ודאי שעל שאין אלהי בקרבי מצאוני וגו' שאם היה בקרבי לא היו כל כך צרות באין עלינו, וצא ולמד שאמר הנביא (שופטים י טז) ותקצר נפשו בעמל ישראל, כביכול:

[יח] ואנכי הסתר אסתיר. קשה למה יסתיר פניו אחרי שהתודו את חטאתם ואמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי, ואם נותן הכתוב טעם למה שעבר עד עתה שהסתיר פניו מהם, זה אינו צריך לאומרו כי רואה אני שהטעם שהסתיר הוא לפי שזנו אחרי אלהי נכר כמו שאמר למעלה. עוד יש להעיר בפסוק למה כפל הסתר אסתיר. עוד צריך לדעת למה האריך לשון לומר על כל הרעה וחזר לפרש כי פנה:

אכן הכתוב בא לתת טעם להסתרת פנים, כי יאמר האומר ח"ו שה' לא שפט בצדק ח"ו משפט זה, כי אמר הנביא (ישעיה כז ח) בסאסאה בשלחה וגו', ואמרו רבותינו ז"ל (סוטה ח:) במדה שאדם מודד בה מודדין לו והוא ישפט בצדק אל אמונה ואין עול:

והנה בהסתרת פני ה' מהם, יכול להיות שיהיו נפרעים על חטאתם יותר משיעור הראוי להם לפי עונשם, כי אין השופט חפץ לדעת את אשר יבא עליהם מהצרות והרעות, ואין זה משפט צדק ח"ו, ואולי כי זה כלול במאמר שאומרים הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני וגו':

ובא הכתוב להשיב תשובה נכונה ואמר ואנכי הסתר, פירוש הסתרה זו יש לי בדין שאסתיר פני מהם, ולזה כפל הסתר אסתיר ביום ההוא, פירוש ביום שזנה אחרי אלהי נכר, ואמר הטעם על כל הרעה אשר וגו', פירוש על דרך אומרם ז"ל (ספרי ראה יא כה) כל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה, והוא אומרו שטעם ההסתרה הוא על כל הרעה אשר עשה, ומה הוא כי פנה אל אלהים אחרים. ומעתה הגם שיבואו עליו כל הצרות שבעולם מחמת הסתרת פנים, ראוי הוא לזה כשם שהוא עשה כל הרעה, יבואו עליו כל הצרות, וכך שורת הדין נותנת:

ודע כי אין צרה ואין רעה בעולם שאינה כנגד עבירה אחת, כי ה' יסד יסורין כנגד כל החטאים, כדרך שקבע שכר כנגד כל מעשה הטוב, וכיון שכן אדם שעבר על כל התורה כולה, או על עבודה זרה ששקולה ככל התורה, עונש הוא לבא עליו כל עונשין שבעולם, ולזה הסתיר ה' פניו מהם:

יט **ועתה כתבו וגו'**. אומרו ועתה, הגם שלא היה משה מתעכב לעשות מאמר ה' תיכף ומיד, נתכוון לזרזו לכתוב תיכף ומיד קודם צוותו את יהושע את האמור בסמוך דכתיב (לעיל פסוק יד) קרא את יהושע, שהגם שהועד היה לצוות יהושע דכתיב קרא את יהושע וגו' ואצונו, אף על פי כן חפץ ה' להקדים הכתיבה של השירה ולימודה:

וכן תמצא שאמר הכתוב (פסוק כב) ויכתוב משה את השירה וגו' וילמדה וגו' ואחר כך אמר ויצו את יהושע וגו', שהוא הקדוש ברוך הוא צוה את יהושע וחזקו להביא את ישראל, ומן הראוי היה לו לגמור כל מאמר יתברך אשר יצוה, ואחר כך יקיימו מצותיו לכתוב השירה וללמדה, אלא הטעם הוא לפי שה' צוה לכתוב וללמד תיכף וזריזות זו לא בא אלא שלא לעכב עד שיצווה את יהושע:

ולמדה וגו' שימה בפיהם וגו'. שלש מצות צוה ה'. אחת, לכתוב. שנית, ללמדה את בני ישראל שידעו כוונת דברי השירה. שלישית, לשימה בפיהם לידע קריאתה:

ושלשתן עשה משה, דכתיב ויכתוב משה את השירה. ב' וילמדה את בני ישראל. ג' וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת, פירוש קרא אותה בגירסא להם בדרך שידעו לאומרה כדרך שאמרה להם, והוא אומרו שימה בפיהם:

כז **הן בעודני חי עמכם**. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ברכות יח.) צדיקים במיתתם קרוים חיים, והוא אומרו בעודני חי עמכם, פירוש בעוד שהחיים שלי עמכם, הא למדת שאחרי כן הוא חי גם כן אלא שאינו עמהם:

ואומרו היום. רמז שאין לו עוד עמהם אלא יום זה, ופשט הכתוב הוא עד היום:

ואומרו הייתם. לשון עבר, כי אפשר שהרהרו תשובה באותה שעה, וכדין המקדש אשה על מנת שהוא צדיק גמור, אף על פי שנמצא שהיה רשע גמור אנו אומרים שהיא מקודשת, שמא הרהר תשובה באותה שעה (קידושין מט:):